

Ті рвали вуса й бороду его ,
 По штири кулаки ему всадили ,
 Сікли різками й палицями били .
 Відтак закинули ланцюг на шию ,
 Скували наче дикого медведя ,
 І на погану посадили шкапу ,
 Щоб в слушний час его Карлови дати .

СХІ.

Кругом сіріють скал шпилі високі ,
 Кругом яри страшні й шпаркі потоки .
 А труби скрізь і грають і гудуть ,
 Роландовій трубі одвіт дають .
 Володар йіде на кони гнівний ,
 А кождий Франк зажурений , сумний .
 Всі плачуть , журять ся і Бога молять ,
 Щоби беріг Роланда до часу ,
 Аж всі вони у поли разом стануть ,
 Тож то важкі удари з рук йіх грянуть !
 Та що по тім ? На що йім се здалось ?
 Барились довго . Не прийдуть на час .

(Далі буде.)

Із французького переклав
Василь Щурат.

Шевченко

героєм польської революційної легенди.

Шевченко і як поет і як чоловік — поява така незвичайна та характерна, що мусіла звертати на себе увагу сучасних і то не тільки тих, котрі прихильні були его діяльності і его провідним думкам, але також в неменшій мірі і тих, котрі тій діяльності з політичних і соціальних причин були противні. Дотеперішні біографії та характеристики поета опирали ся головню — і зовсім природно — на матеріалах достарчених людьми прихильними до поета, свідками его щасливих або нещасливих пригод, дуже часто людьми, що відносили ся до него з го-

рчачим ентузіазмом молодости, з пошаною і любов'ю дітей до батька, поклонників до національного поета і віщуна народнього відродження. Се й зовсім природою, бо звичайно такі люде вмють найбільше сказати про поета, зберігаючи в своїй тямці кожду стрічу з ним, кожде єго слово, кождий учинок.

Та про те не годить ся забувати, що для написаня повної біографії поета, опертої на широкім тлі культурно-історичнім, конче треба вислухати й голоси сторін неприхильних поетови, голоси єго натуральних — політичних чи суспільних противників. В нашім випадку таких противників усього два: російське чиновництво „отъ вишняго“ краю, і польська шляхта українська, що в часах Шевченкових, в часах кріпацтва не без певної рації могла ще вважати і дійсно вважала себе панею всієї правобережної України, Волині та Поділя. Отся шляхта, маюча, вилізова та інтелігентна, пильно слідила за всім, що діяло ся довкола неї; чим то й не диво, що така поява, як Шевченко, не могла уйти єї уваги. В польських часописах видаваних у Вільні, Варшаві, Львові, Кракові, Познані, Парижі та Лондоні стрічаємо чимало кореспонденцій з України, Волині та Поділя, а в них попадають ся часто й інтересні звістки про рух український, — звістки доси майже зовсім не використані істориками нашого духового розвитку. Що в 40-вих і 50-тих роках, говорючи про рух український, годі було поминути Шевченка, Куліша та Костомарова, се зовсім ясне і для того ті дописи подають багато цікавого матеріалу — звісно, не до біографій тих наших великих писателів, а до характеристики часу і суспільности, серед котрих їм приходило ся жити і працювати. Не думаючи тут систематично зводити в купу і розбирати весь матеріал того рода, хоч і як позиточною і вдячною була б така робота для історика русько-польських міжнародніх відносин в остатньому півстоліттю, я зупиню ся тільки на деяких епізодах з того обсягу, а спеціальніше займусь дослідом про одно оповідане, котре в польських дописах находимо привязане до імени Шевченка.

I.

(Епізод з „Грамааткою“ Куліша і мораль того епізоду, висказана в „Wiadomościach polskich.“ Статя „O stosunku obecnym Ukrainy do Polski“ і оповідане про соціальну пропаганду Шевченка серед мужиків. Полеміка з тою статею Вжа-Мілковського і друга редакція оповіданя про Шевченка у Брон. Залеского.)

В своїй „Історії руської літератури“ (ч. III, 1.) посвятив проф. Огоновський Кулішеви обширну і дуже старанно зроблену розвідку. О кілька можемо оцінити, розвідка ся — одна з найліпших і найдокладніших у всім ділі проф. Огоновського, подає багато подробиць біографічних та історико-літературних, доси незвісних, а зачерпнених мабуть від самого Куліша або від осіб, що стояли з ним у довголітніх близьких зносинах. В розвідці тій проф. Огоновський посвятив — і справедливо — особний уступ розборови „Грамаатки“ Куліша, виданої

в р. 1858 (стор. 182—185). Що при тім він ані словечком не згадав про цікаву історію, котра стала ся з тою „Грамадкою“ на Україні, а власне в кїївській губернії, се очевидно не вина нашого вченого професора, а доказ хїба того факту, що історія ся в тих кружках, котрі достарчали ему матеріалу про Куліша, або не була зовсім звїсна або тепер забула ся. А шкода, бо історія ся характерна і ще й нині не втратила інтересу.

Докладне оповіданє про сю історію находимо в дописі з Кїива, поміщеній в N. 30 „Wiadomości polskich“ з р. 1858, видаваних у Паризі пізнійшим патером Валеріаном Калінкою під патронатом князя Адама Чарторийського — значить, в органі аристократично-клерикально-консервативнім. Згадавши в початку дописі про повстанє русько-української літератури від Котляревського, автор переходить до 40-вих років, говорить не дуже докладно про тайне товариство українофільське (Кирило-Методївське брацтво), до котрого належали Куліш, Костомаров і Шевченко, „a także niektórzy obywatele okoliczni“ (очевидно Поляки! — додаток, як знаємо, зовсім фантастичний), далі про арести і висилку тих трьох писателїв („prócz tych trzech, o ile wiem, nikogo więcej nie aresztowano“ — знов, як бачимо, автор не дуже добре знав те, про що писав, та се можна звинити тим, що справді арести і процес братчиків вели ся з великим поспїхом і дуже потаємно). Як характерну прикмету російського уряду підносить автор далі те, що він одною рукою карає а другою гладить і що по кількох літах зсилки Костомарова і Куліша онять пушено на волю. Д. Куліш отсе й видав у 1858 р. „Грамадку“ для українського люду. Її почали продавати і роздавати по селах, та шляхта польська дїставши єї до рук страшенно перелякала ся. В „Грамадці“, бач, говорено про „Ляхів“ з нехїтю, як про чужих, захожих людей, говорено про боротьбу з Ляхами, про гайдамаччину, вказувано народови якийсь слухний час у будущині, одним словом, у тій „Грамадці“ по за азбукою, псалмами та молитвами зложена була цілковита, систематична пропаганда революції соціальної і поперед усього антипольської. Не диво, що шляхта мала чого лякати ся і шляхетський маршалок кїївської губернії „uznał za rzecz przyzwoitą zaskarżyć urzędownie dziełko przed księciem Wasilczykowem“ (тодішнім кїївським генерал-губернатором). „Кн. Васильчиків також признав конечним задержати по книгарнях усі примірники сего букварика, навіть у приватних осіб єго відбирали.“

Кілько правди в сих відомостях, ми очевидно не можемо сконтролювати, бо ніякої другої реляції о тім факті не стрічали. Та що найменше оповіданє про конфїскату „Грамадки“ кн. Васильчиковим в р. 1858 не видаєсь нам зовсім вірним. Ми маємо звїстки, що „Грамадку“ сю ширено між народом ще геть пізнійше. Лігом 1861, коли Шевченка поховали під Каневом і єго товариш Грицько Честоховський пильнував сипаня могили над єго домовиною, він продав у Каневі і в околичних селах кількасот примірників українських видань, в тім числі й Кулішевої „Грамадки“, котра і сим разом переняла трївогою польську шляхту, так що та онять обернула ся до кн. Васильчикова з просьбою, щоб усі українські писаня, а особливо твори Шевченка і Куліша були за-

боронені. Кн. Васильчиків, як оповідає д. Білик у „Кіевскої Старини“ (Тревога надъ свѣжей могилою Шевченка, К. Ста. 1886, т. XIV. стор. 719), вяснивши безпідставність польських скарг і доносів просьбу сю відкинув з виемкою одної „Грамастки“ Куліша, котру він справді (значить, другий раз!) заборонив, мотивуючи се ось як: „Сельскія школы въ здѣшнемъ краѣ открыты правительствомъ и имъ же разосланы для обученія крестьянъ русскіе буквари, а потому другіе буквари не должны быть допускаемы въ этихъ школахъ.“ Коли кн. Васильчиків так аргументував в 1861, то нема причини думати, щоб він інакше дивив ся на се діло і в 1858 і можна догадувати ся, що й тоді він наказав тільки допускати „Грамастку“ до шкіл, але історію з єї цілковитою конфіскацією і відбиранем примірників від приватних людей шляхетний дописуватель приторочив з власної фантазії.

Впрочім треба додати, що автор дописі до *Wiadomości polskich* не похваляє сего кроку маршалка кіївської шляхти. По єго думці пропаганда Куліша, Шевченка і прочих українофілів звернена не тільки проти Поляків, а властиво не стільки проти Поляків, скільки проти Росції, хоч у виданях українських сего треба дочитувати ся між стрічками. Вже з огляду на се не можна похвалити денунціювання української „Грамастки“ перед російськими властями шляхтою польською, бо ж після законів Ману вороги наших ворогів — наші союзники. Дописуватель детально розбирає Кулішеву „Грамастку“, щоб доказати, що Поляки без потреби так дуже єї бояли ся. Та все таки треба, щоб Українці порозуміли свою роль супроти Поляків і Москалів, і от дописуватель обертає ся з слідуячими словами „do p. Kulisza i jego zasnych rodaków: „Równie jak wy, i my pragniemy, aby naród małopolski dojrzał „do owych wielkich wysień od Boga wskazanych“, o których mówi pieśń (приведений у „Грамастці“ шматок фальшованої думи). Ale narody, mówi ta sama pieśń, mają swe odwieczne granice, które próżno chcieć przekraczać. Historia skupiła narodowość ruską po tamtej stronie Dniepru, jej sercem są dzisiaj slobody ukraińskie. Ukraina przeddnieprowa, orężem polskim zdobyta i broniona, zaludniona tym samym ludem, który z łona swego wydał szlachtę, jest i da Bóg nie przestanie być polską prowincją. Ilekroć po nią sięgać będą małopolscy patryoci, tylekroć zamiast bratniej dłoni, która ich czeka z pomocą, znajdą jednego więcej nieprzyjaciela“ (стор. 133).

Значить — по Дніпро сягала ще в 1858 році Польща, а навіть правобічний народ український автор дописі вважав польським з тої оригінальної причини, що він колись з łона свого видав шляхту, котра єго описля відрекла ся. Український патріотизм добрий на лівім боці Дніпра, де він як авангарда Польщі мусить бороти ся з Московщиною. Здобуваючи там для себе ґрунт, Українці трактовані будуть Поляками після законів індійського Ману. Але коли Українці посміють сягнути на правий бік Дніпра, по провінцію завойовану польським оружем, тоді — даруйте, панове! Закони Ману в кут, і вороги наших ворогів стають ся нашими ворогами, і ми (Поляки) готові навіть у наших во-

рогів (Москалів) просити помочи проти наших нових ворогів (Українців). Так говорили аристократи польські.

Майже в рік після сеї дописи появила ся в крайно демократичнім журналі „Przegląd rzeczy polskich“, видаванім також у Парижі під патронатом „генерала“ Мерославського обширна статя „O stosunku obecnym Ukrainy do Polski“. Статя очевидно написана також на Україні, в київській губернії („nie będę tu wchodził — пише автор — czy słusznie gubernialny *nasz* marszałek zaprotestował przeciw pracy Kulisza“). Автор згадує на початку про тзв. українську школу в польській літературі, котра поетизувала козаків, Запорожців та Січ, та додає, „że cała ta apologia (?) kozaczyzny odbyła się bez najmniejszej świadomości ludu, którego przodków poetyzowano tak hojnie i zamasyście. Co ciekawsza, że nietylko lud był obcy temu intelektualnemu ruchowi, ale zredukowany do najprozaiczniejszego stanu pańszczyźnianego chłopca traktował się jako gmin, brał batogi na stajni, służył za stróży po karczmach, odbywał powinności poddańcze, czyścił buty lub obnosił półmiski wtedy właśnie, gdy w prostej linii poprzedników jego poetyzowali nasi poeci, a szlachta w salonach zachwycała się nad temi utworami. Zawinięty w różową okładkę Glücksberga lub Zawadzkiego (віленський книгарь) козак виглядал на поетичną фігурę, miał pewną rolę w historyi i romansie, znany był arystokracji polskiej i najdelikatniejsza rączka niejednej ukraińskiej piękności z pewnem uczuciem roskoszy muskała w wyobraźni was jego czarny; gdy w rzeczy samej ostateczne zapoznanie plemienia tego i zniszczenie moralne było istotnym i jedynym jego udziałem. Jakosъ tak to wszystko zdawało się u nas naturalnem, że nikt nie postrzegł tej krzyżującej sprzeczności, nikt nie porównywał Sierków, Neczajow, Tarasów, Nekrasy, Nalewajków. Nebaby z tymi Hryčkami, Iwanami, Kuźmami, Mykołami, którzy zmywali *nam* w kredensie talerze rąbali drwa i gnój wywozili z obory. Co większa, sami oni nie wiedzieli o swej sławie rozgłosnej w książkach. Zabierano im przez pośrednictwo bab i pokojówek najpiękniejsze podania, najrzewniejsze dumki, robiono z jednych ballady i powieści, drugie kładziono na nuty, ale przedział klasy szlacheckiej od gminu trwał statecznie i był ogromny. Nie powiem, żeby go cechowała umyślna chęć pogardy i spoddlenia, ale się zagnieździła pewna kastowa różnica i powiodła oba stany różnemi drogami, tak że się w żaden sposób w moralny sojusz związać nie mogły. Ktoś nieznający tego wypadku społecznego, żeby stworzył sobie pojęcie o Ukrainie i Ukraińcach z poezyj naszych*), musiałby przyjść do wniosku, że składamy pewną społeczność opartą na heroicznej bogatej i ludowej eposie, ale nigdy, że jesteśmy do ludu tego w stosunku, jak plantatorowie amerykańscy do negrów, chociaż ten stosunek na pozór zdawał się być prawdziwszym“.

* Specimen такого наївного вказав я в „Зорі“ 1892 р. в замітці про „Німця-Українофіла“ Мауріціуса.

„Oprócz tego nienaturalnego położenia było jeszcze inne, zapisane krwią na historii kartach a stanowiące nie dla jednego ukraińcmana szkopuł, o który rozbijały się wielkie talenta, jak zaporożkie czajki na dniewprowych progach. Czuto moralnie potrzebę spolszczenia kozaków, chciano w nich widzieć przyjaciół a nie wrogów, a jak na przekorę najwydatniejsze historyczne sceny leżały w wojnach Nalewajki, Pauluka, Chmielnickiego, Paleja i Żeleznika. Były to w straszliwy sposób piękne i poetyczne obrazy krwi i m rdów, namiętnosci i zapamiętania; męczarni i ofiar było tam tyle, że poeta nie miał potrzeby uciekać się do zmyśleń i skąd inąd czerwonej pożyczać farby... Lecz wszystkie te wojny były to walki o niepodległość, nosiły cechę upartej chęci wyjarzmienia się z pod lackiej władzy. Jakże malować te obrazy? Kogo tu zamianować bohaterem i męczennikiem sprawy? Więc jedni, jak na przykład Zaleski, sięgali po za Koliszczyzną i malowali czasy, gdy Ukraina i Polska na wspólne chodziły wyprawy pod mury Moskwy i Smoleńska, nad Dunaj i Cecorę; inni, jak naprzykład Goszczyński, nie mogąc zakryć prawdy, przerzucali się jawnie na stronę hajdamaków, a inni jeszcze, jak naprzykład Czajkowski, natworzyli nam kozaków - przyjaciół, coby duszę i ciało oddali za Lacha. Myśmy to wszystko przyjmowali za dobrą monetę, nie przesądzali kwestyi głębiej i koniec końców poetyzowali dziadów a w skórę bili rodzoniuteńkich wnuków.“

Я не міг собі відмовити приємности — навести дословно весь той довгий уступ, по мойій думці найкрасшу і найдосаднійшу критику цілої тзв. української школи в польській літературі, написану польським шляхтичем і патріотом.

Далі автор розповідає побіжно про перші початки української літератури за Дніпром і єї зміст від тої пори, коли вона скріпила ся „potężnemi talentami Osnowianenka, Maksymowicza, Gogola, Czuzbinskiego, Szewczenka, Kostomarowa i Kuleszy.“ В 40-вих роках пляни і наміри Українців з обсягу артистичного перейшли далі, і от „w r. 1846 dowiedzieliśmy się nagle, że kibitki moskiewskie pozabierały Kostomarowa. Kuleszę i Szewczenka; Moskał powtręcał ich do kazematów, a śledztwo o jakimś spisku ciągnął w największej tajemnicy. Zbytecznem byłoby dodawać, (i було б цілковитою неправдою, додамо ми), że równocześnie z tą katastrofą wzbroniono drukować książki w małoruskim języku i od tej daty literacki pierwiosnek Małorusi, ścięty północnym wiatrem, żyć przestał.“

Далі підносять автор, що писателі українські, думаючи про самоетійність України, почали від того, що виступили ворожо проти Поляків. „Równocześnie, kiedyśmy wystawiali kozaków i Ukrainę, oni za Dnieprem przeklinali Unię, a z nią Lachów i Żydów“. А тимчасом поміщики на лівім боці Дніпра помосковлені і здеморалізовані далеко більше, ніж на правім, а тим то й стан народа там гірший. „Niepodobieństwem jest, żeby tacy pisarze, jak Kulesz, Kostomarów, Szewczenko nie widzieli tego stanu rzeczy, i bodaj czy nie szlachetne współczucie dla tego ciemniejszego ludu podało im myśl wyzwolenia go

z pod władzy panów. Kulesz wzdłuż i poprzek przeszedł Ukrainę, zbierał podania, skazki, rozkopywał mogiły, przerysowywał stare cerkwie, bratał się z ludem, przebrany w switę prostą, siadywał z nim w karczmie i w chacie i poznał doskonale dobre i złe jego strony, zbadał go jak nikt dotąd pod względem języka, obyczajów i charakteru, dowodem czego służyć mogą dwa tomy wydane przezeń niedawno pod tytułem „Notatki o południowej Rusi“. Szewczenko chodził też pomiędzy ludem, bratał się z nim, pił w karczmach, ale bardziej sam był poetą jak zbieraczem, więcej rozsypał myśli pomiędzy lud, niż zebrał od niego i wcielił do książki. Jego poezye pisane są wybornym i czystym językiem ukraińskim, noszą wysoką cechę narodowości, są często za gwałtowne, za rozpaczliwe, za hajdamackie. W tych, które mógł drukować, rznął on Lachów i Żydów w tych których nie mógł, rznął nadto pomieszczyków, Moskali i cara. Widocznie marzył o wyzwoleniu się Ukrainy i samobytnem jej życiu i przesiąkł cały zasadą bezwarunkowej swobody i równości. Wstępując do karczmem i przy czarce bratając się z ludem mówił mu, że starszyzna moskiewska dla tego trzyma ich za czupyryny, że nie rozumieją swej siły i że tak będzie dopóty, dopóki oni będą tak durni i płochliwi jak owce. Dla tem oczywistszego przekonania ich o potędze zbiorowej ludu, o znaczeniu przeważnem gromady dobywał je na stole, nazywając każde carem, księciem, grafem i jenerałem, sprawnikiem; za szeregami temi dodawał długi szereg pomniejszych siepaków w policyjnych i pomieszczyków, a gdy tak rozklasyfikował i ułożył całą starszyznę, brał potem w dłoń pełną garść pszenicy i mówił: „Oto jest starszyzna, a oto lud; teraz widzicie wyraźnie, gdzie car, gdzie jenerał, gdzie siepaka i pomieszczczyk. No, patrzcież, gdzie oni teraz?“ I to rzekwszy, garść pszenicy ciskał na owe szeregi starszyzny. Chłopi dziwili się bardzo (?), że w kupie nikogo ze starszyzny odszukać nie mogli.

На сьому кінчу виписки з цієї інтересної статі, котрій очевидно й париські єї видавці приписували чимале значінє, коли видали єї також особною відбиткою зі згаданого журналу. Додамо ще тілько, що „Граматку“ Кулішеву автор вважає зовсім не такою невинною, як дописуватель „Wiadomości polskich“. Принципально вона антимосковська, бо писана з укритою думкою о політичній самостійности України, з такою самою думкою, на якій і Поляки старають ся „odbudować naszą prastarą Polskę, wydzierając ją z rąk Germanów i Waregów.“ Але „Граматка“ є й антипольська, коли говорить про розселенє Малорусів не то що по за Дніпро, але аж по за Карпати. „Tu się mimowolnie spotykamy, a raczej rozmijamy w trochę śmieszny sposób z p. Kuleszem. Bo kiedy on zachodzi od Dniepru aż pod Karpaty, my jednocześnie od Wisły zachodzimy aż za Dniepr i krzyżujemy się w tem wtykaniu granic. Oczywista, że ktoś z nas chodzi z jeometrycznym łańcuchem po cudzym gruncie.“ Далі автор доказує, що тилько в союзи з Польщею і то — характерно для співробітника демократичного жур-

нала — в союзі зі шляхтою польською Україна може надіяти ся красшої будущини.

Та по думці іншого, ще яркїйшого „демократа“ польсько-українського, Зигмунта Мілковського (звісного писателя Т. Т. Єжа) автор повисшої статі за далеко посунув ся у своїх концесіях для українського елемента. Чи Поляки несли на Україну свою польськість, католицизм? Ні, вони несли свободу. Бунти козацькі, то була реакція дичі против цивілізації. Українець, котрий пригорне ся до цивілізації і свободи, ео ірсо стаєсь Поляком. Україна може бути тільки польською — або варварською і дикою; поцивілізація — се властиво цивілізаційна місія Поляків на Україні. (Słów kilka o Rusi, в тїм же журналі Przegląd rzeeczy polskich, Paryż 1859, zes. III, 19).

Як бачимо, в усіх отсех розмовах польських публіцистів богато е навчаючого, та богато й мимо волі комічного. Йїм мабуть і не сніло ся, що один факт, такий як знесенє кріпацтва і визволенє люду, від разу і на завігди розібе йїх мрії про Польшу до Дніпра і посуне єї границі геть-геть по за Припеть і Сян.

Але лишаючи на боці політику ми обернемоь тепер до того фольклористичного зерна, що находить ся в повисшій виписці, а іменно до оповіданя про те, як Шевченко при помочи зерен пшениці пропагував соціальний переворот. Що є правдивого в тїм оповіданю?

Нам здає ся, що хїба той факт, стверджений многими свідками, що Шевченко любив носити в кішенях якесь зерно — пшео чи навїть овес, котрим закусував після чарки, „щоб продирало“, як сам гумористично виражав ся. Все проче рішучо треба віднести до мітології.

Та поки стрібуюмо докладнїйше мотивувати сей свій суд, мусимо замїтити, що інший Поляк, сим разом особистий знайомий і приятїль Шевченка, Бронїслав Залеский передав нам ще один варіант сего самого оповіданя в примїтці до одного листа Шевченкового, писаного до него. Залеский не вагує ся вложити се оповіданє в уста Перовського, коменданта Закаспійського краю в часї, коли там пробував Шевченко, чоловіка, що по свідоцтву Тургенева відносив ся до Шевченка доволї гуманно. „Коли вставлювали ся за Шевченком до Перовського — пише Залеский — той оповїдав анекдот, що Шевченко бувши в Кїві професором малярства одягав ся в свитку і заходив до коршем, де збирав ся народ — а мав звичайно повні кішенї пшениці. Впровадивши своїх слухачів в добрий гумор розмовою та піснями, винимав зерно і поклавши єго на столї питав, що би се значило? По хвили відповїдав сам, що воно означує царя. Дальше довкола него клав ряд подібних зерен і називав йїх міністрами, генералами, губернаторами. Дальший круг творили низшї урядники, ще дальший поміщики (obywatele ziemscy), так званї пани. Уложивши се все казав мужикам добре придивити ся тим зернятам, а потїм добував з кішенї цілу жменю пшениці і засипав нею всі уложенї круги, додаючи: „А се мужики, ми! Найдїть тепер царя і генерала і губернатора і пана?“ Перовський розповівши се звичайно кїничив тим, що чоловік, котрий забавляє ся такими проповідями — небезпечний і що пустити єго між народ не можна. Се була причина, що

Шевченко помімо дуже численних старань увільнений був пізніше других.“ (Листочки до вінка на могилу Шевченка — Літерат. наукова бібліот. кн. 6, стор. 49—51).

Що се фантастичне оповіданє зовсім безпідставно вложено в уста Перовського, легко зміркувати хоч би з того, що Перовський мусів дуже добре знати, в чім властиво обвинувачено Шевченка і для чого царь так остро покарав єго; мусів знати, що Шевченко ніколи не був професором малярства в Кііві а тільки зівстав ним іменованій саме перед арестом. Впрочім майже повна ідентичність подробиць і факт, що Залеский писав свої примітки до листів Шевченка по виїзді за границю, в Парижі, може десь при кінці 60-тих років або й ще пізніше, кажуть нам догадувати ся, що тут польського писателя омилула пам'ять (се з ним часто бувало) і що він вложив в уста Перовського оповіданє, котре певно колись давніше вчитав у цитованій нами статі, а може — що не менше правдоподібно — чув від кого небудь прибувшого з України. Що обі повисші версії занадто з собою схожі, а щоб могли повстати незалежно одна від другої, в Кіівщині і в Оренбурзі, що обі вони походять з одного жерела, а властиво що версія Залеского походить, посередно чи може й безпосередно з версії уміщеної в статі з 1859 року, — се покаже нам порівнанє їх з іншими, старшими версіями сеї революційної легенди.

Що від Поляків ся легенда перейшла в кінці й до Українців, се не повинно нас дивувати; дивніше буде хіба се, що вона між ними дуже слабо розширила ся. О кілько знаємо, про неї згадує тільки один Хв. Лебедниць (Ө. Лобода) в своїй замітці „Мимолетное знакомство мое съ Т. Гр. Шевченкомъ и мои объ немъ воспоминанія“ (Кіевская Старина 1887, т. XIX, стор. 563 и 577). Свої малозначучі спомини д. Л.—в „уенастив“ декількома анекдотами, котрі більше характеризують балагурсько-беллетристичну вдачу автора, ніж особу і житє Шевченка. Між інчим пише він там, що в августі 1859 р. познайомив ся з Шевченком у Кііві після єго визволеня з аресту. Коли вірити Л.—ву, Шевченко був арестований „Черкасскимъ исправникомъ Табачниковымъ послѣ извѣстной катехизаціи съ зернами, произведенной Тарасомъ въ какой то корчмѣ въ состояніи невѣрности“ (l. cit. 569). Як виглядала ся „звісна катехизація з зернами“, Л.—в не описує — легко зрозуміти, для чого. Та проф. Огоновський у своїй Історії руської літератури (т. II, 507), не звісно з якого жерела, ось як описує сю катехизацію: „Тарас взяв мякушку хліба і зробивши одну більшу кулю поставив єї на столі та сказав: „Дивіть, дітовьки, се царь.“ Потім скрутив кілька менших галочок, поклав їх навкруги великої і пояснював: „Ось царська семья“. Відтак довкола сих кульок поклав ще менші галочки і звістив: „Видите, брати, се генерали-пани!“ Описля випитував він присутних громадян із наглядної сеї демонстрації. В кінці взяв Шевченко в обі пригорщі жита і засипавши царя, єго семью і генералів крикнув: „А ось парід!“ Ледви скінчив Тарас свою катехизацію, аж ось схопив єго жандарм і відвіз єго в Мошни, а відтіль відставлено поета в Черкаси.“

Що в сьому оповіданю нема ані зерна фактичної пра-

в дн. се, думаю, дуже легко доказати. Після Лебединцева Тарас говорив свою катехізацію „въ состояніи невѣроятности“, т. є. пияний до безтями; методичність демонстрації, яку рисує проф. Огоновський, при такім стані неможлива. З Чалого (Жизнь и произведения Т. Шевченка, 141) ми знаємо, що він був арестований д. 20 іюля коло села Межиріча, арестований не в коршмі а трохи чи не на Дніпрі.

Причиною єго аресту був донос з боку якихось Поляків—після одної версії панків, з котрими ходив на полюванє, а після другої версії одного полюючого панка, з котрого він позартував. Доносчики винуватили єго не в „катехізації з зернами“, а в богохульстві. (Гл. розвідку М. Драгоманова про сей арест в книжечці „Листочки до вінка“, стор. 3—14.)* Інтересно, що й тут по за оповіданєм про катехізацію з зернами несподівано виринають Поляки. Та найліпший доказ неісторичности сєго оповіданя маємо в тім, що статя „O stosunku obecnym Ukrainy do Polski“ на місяць перед арестом Шевченка в Межирічі вже була друкована в Парижі. Автор єі нічого ще не знав про увільненє Шевченка зі зсылки і очевидно писав в тім розуміню, що Шевченко практикував свою пропаганду ще перед 1846 роком. Так очевидно розумів се й Залеский, вкладаючи сєю легенду в уста Перовського, і тільки геть пізнійше завзятий любитель анекдотів Лебединців припиливі єі до 20 авг. 1859 року.

II.

(Сахерове оповіданє про промову Сікорського до мужиків у Горожані в 1846 р. і російська переробка того оповіданя. Исторична вартість тих оповідань Характер революції задуманої Поляками в 1846 році — переважно патріотичний. Соціально-революційна, анти-панська пропаганда давнїйших польських конспіраторів між польським людом (Гошинський, Моліновський) а особливо між руським. Каспер Ценглевич, єго пісні і „Інструкція для вчителів руського люду“.

Літературний первообраз легенди про зрна пшениці. Закінченє.)

В р. 1863 видав у Празі бувший львівський директор поліції, гофрат Сахер, батько звісного писателя Сахер-Масоха, книжечку п. з. „Polnische Revolutionen, Erinnerungen aus Galizien“. Книжка вийшла безіменно. Автор розповідає в ній з видом знавця, глибоко втаємниченого в галицькі відносини, свої пригоди і вражїня з побуту в Галичині в 1831, 1846 і 1848 роках. Та не ограничуючись тими особистими споминами він дає також загальні характеристики людей і подій, оповідає факти і анекдоти звісні єму з наслуху, розвиває свої думки і рефлексїї

*) Так само невірною є й примітка проф. Огоновского (op. cit. 507), будім то Шевченко, сидячи в Черкасах у аресті написав 20 авг. 1859 стихотвір „Сестри“. III—ко був 20 авг. арестований, жандарм завіз єго з собою в Мошни, де після Чалого держав єго три дні, аж опісля відіз у Черкаси; значить, Шевченко прибув до Черкас не швидше як 24 авг.

про галицькі відносини, і таким робом мемуари переминують ся в політичний памфлет. Властиве історичне зерно тої книжки дуже мале; характеристики автора пристрастні і карікатурні, факти поперекручені а іноді зовсім фантастичні. Та про те книжка ся цікава й для історика як маніфестація поглядів і симпатій (а радше антипатій) цілого круга тої бюрократії, що до 1848 року панувала неподільно в Галичині. Цікава вона й тим, що містить в собі чимало quasi-історичних легенд і анекдотів, котрі повторяли ся в тих кругах і на підставі котрих в значній мірі в тих часах, коли ще не було газет, публіцистики і прилюдної дискусії, вироблювали ся в пануючих сферах погляди і суди про поодинокі верстви і змаганя в нутрі людности Галичини.

З числа легенд, що находять ся в тій книжці, виймаю одну, котра нас тут особливо обходить. Описуючи звісний погром польських повстанців руськими мужиками в с. Горожані коло Комарна д. 21 февр. 1846 р. Сахер оповідає ось що: „Коли конспіратори зібрали ся всі, надійшли мужицькі громади; домінікальні урядники поуставляли їх в великім шівокрузі довкола брами домінікального подвіря. Перед кожною громадою стояв віит і присяжні тої громади. Перед брамою домінікального подвіря збудована була деревяна трибуна. Довкола неї поставали конспіратори, числом около 60. Комендант Сікорський виліз на трибуну і вивісив на ній польську хоругву, при чім руські мужики голосним воркотанем проявили свою нехіть. Стоячи побіч польської хоругви виголосив відтак Сікорський промову, обернену особливо до селян і обчислену для них, повну фанатизму, драстичних виводів і образів, одним словом, дуже здатну до того, щоб підбурити маси. Та вона не зробила зовсім такого вражіння, якого хотів Сікорський. Він зовсім не роздумав, що говорить до чужого народа, а обертав ся до Русинів консеквентно з зазивом: „Bracia Polacy!“ на що мужики раз по раз відповідали: „Ми Русини! Ми Русини!“ Крім того мужики і тут зараз виявили недвозначно свою прихильність до австрійського уряду.

„Між іншим виняв Сікорський з одної кішеві жменю пшениці, а з другої овес і простягнув обі руки до мужиків. „Погляньте — сказав він, — отся пшениця, се пани, шляхта, державці, панські урядники, а овес, се ви. Так було в старій польській державі і так є тепер під цісарською управою. Пани були і ще є всюди чимось ліпшим від вас. Для того тепер ми робимо революцію, а коли вона удасть ся, то не буде ані панів ані мужиків, а тільки самі польські обивателі“. При тих словах він перемішав овес з пшеницею і кинув зерна у повітре. „Ідіть тепер і розділіть овес від пшениці! Так і після революції навіть бог у небі не розпізнає пана від мужика. Всі ми будемо тільки братьми, тільки Поляками, вільними і щасливими“. І се порівнане — додає Сахер — не зробило більшого вражіння, як оповіщене про знесенє всіх підданських тягарів і панщини та обіцянка безплатного тютюну і дешевої соли.“ (Polnische Revolutionen, стор. 183—184).

Навіть не входячи ближше в оцінку історичної вартости сего оповідання можна би з гори сказати, що воно в деяких важних точках грі-

шити логічною неправдоподібністю. І так люде, що починають повстанє — польські патріоти, а Сікорський „стоячи побіч польської хоругви“ засуджує польські порядки на рівні з австрійськими. Далі люде, що піднімають стяг повстаня — самі шляхтичі, урядники, офіціалісти, державці, одним словом „пани“, а Сікорський у своїй притчі з пшеницею прямо підбурює мужиків против панів. В кінці і в самій притчі є неодоладність. Перемішавши овес з пшеницею дуже легко розділити одні зернята від других; може се автор хотів замаскувати тим, що велів Сікорському кинути зернята в повітре, так що вони мусіли розсипати ся геть по землі; ну, та се оборот незручний, бо тут ходило власне о змішанє одних зерен з другими

Сю неодоладність відчув по троха російський компілятор і намфлетіст, (також безіменний, Ратч?) автор статей „Польская эмиграция дои во время послѣдняго мятежа 1831—1863“, друкованих в віленськїм „Вѣстникѣ Западной Россіи“ і відтак виданих осібною книжкою (Вильна 1865). Я приведу тут дословно єго оповіданє для порівнаня з Сахеровим: „Вечеромъ 20 февраля Сикорскій, распорядитель мятежа въ самборскомъ округѣ, прибыль къ своему пріятелю, управляющему горожанскимъ имѣніемъ Чаплицкому и оновѣстилъ крестьянамъ семи со-сѣднихъ приходовъ собратъ ся въ Горожаны съ косами, вилами и цѣпами; это приказаніе возбудило тотчасъ недоувѣріе крестьянъ; потолковавъ между собою они прибыли по требованію. Къ назначенному часу съѣхались туда заговорщики вооруженными; въ дворѣ были постановлены крестьяне въ кружокъ, суди ихъ и присяжные были выведены впередъ. Среди круга была поставлена досчатая трибуна, на нее взошелъ Сикорскій и развернулъ польское знамя; глухой ропотъ пошелъ между крестьянами; по когда ораторъ началъ проповѣдывать о братской любви, которую они должны питать къ полякамъ. проповѣдывать что они составляютъ одинъ народъ, одну семью, тогда крестьяне зашумѣли. „Мы русины, — кричали они, и хотимъ быть вѣрными австрійскому императору.“ Сикорскій, приготовавъ свою рѣчь и аргументы заранѣе, не нашель что имъ отвѣчать и продолжалъ начатое Онъ наглядно хотѣлъ вразумить крестьянъ, взялъ горсть пшеницы и овса. „Пшеница эта — помѣщики — говорилъ онъ, — а овес это вы крестьяне. Теперь каждый живетъ про себя, а съ новой Польшей всѣ будутъ равны“. Смѣшавъ зерна онъ кинулъ ихъ въ воздухъ. „Ну, подите, ищите теперь по сѣгу, гдѣ пшеничныя, а гдѣ овсяныя верна! Всѣ перемѣшались. Такъ будетъ и впредь, поляки и русины будутъ равные братья. Земли вы получаете даромъ, безъ всякихъ повинностей, для всѣхъ соль и табакъ будутъ продавать ся по вольной цѣнѣ.“ Но крестьяне на счетъ зеренъ замѣтили, что все такъ отъ пшеничныхъ зеренъ вырастетъ пшеница, которую и слѣный различитъ отъ овса“ (стор 148 149).

Як бачимо, співробітник журналу, котрого девізомъ була „Историческая правда“, брав свої відомости з жерела, котрому сам не вірив, бо вважав потрібнимъ поправляти і доповнювати єго з власної фантазії, поминаючи вже випадки, в котрих він не розумів німецького тексту, коли шпр. Сахерових „Richter“, т. є. вийтів громадських перевернув на

суддів громадських, очевидно не маючи виображення о тодішнім устрою сільських громад у Галичині.

Але кілька ж є історичної правди в оповіданю Сахера? — питає дехто. Скажемо коротко: ані слова, з виємком, розуміє ся, назви місцевости і осіб. Ані Сікорський не був комендантом повстаня, ані селян ніхто не ставив в півокруг, ані не було там ніякої трибуни, ані ніхто не вивішував польської хоругви, ані Сікорський не говорив до селян ніякої промови, ані врешті промова, котру до них фактично говорено, не мала такого змісту, як наведений у Сахера.

Про різню в Горожані маємо кілька оповідань наочних свідків, а головню оповіданє в книзі Саля „Geschichte des polnischen Aufstandes vom Jahre 1846“ виданій в р. 1867 (стор. 230—233), оповіданє оперте на протоколярних зізнанях увязнених повстанців і мужиків, далі оповіданє Владислава Чаплицького в его книжці „Powieść o Hogożanie“, оповіданє ксьондза Нагліка і т. і. З сих оповідань можемо собі виробити докладний плян ситуації дому, подвіря, ганку і т. д. Знаємо з них, що головним комендантом рухавки був горожанський мандатор Фердинанд Чаплицький, а Сікорський тільки привіз ему зі Львова інструкції. Чаплицький казав скликати громади, він говорив до них промову, читаючи піби то указ свіжо уконституованого революційного уряду. Вл. Чаплицький з памяти подав хід думок тої промови; припускаючи у него які хто хоче недокладности те одно треба признати, що промова була в душі польськїм патріотичним, без тіни підбурюваня против панів, хоч і обіцувала мужикам увільненє від панщини. Про щеницю й овес оті автентичні свідки ніде не згадують. Особливо важна тут мовчанка Саля, котрий для повстанців і конспіраторів польських також успособлений не дуже прихильно і певно був би не затаїв такого інтересного епізоду, як би був его денебудь найшов у своїм матеріалі.

А все таки оповіданє Сахера є в своїм роді документ, хоч не історичний, а радше фольклорний. Є се не факт, а легенда. та така, котра символічно виображує в собі цілий ряд фактів, а радше змагань, ідей і доктрін, що якийсь час жили в лоні галицько-польської суспільности.

Ідеї ті і змаганя прошуміли, та символ їх, легенда про соціальну пропаганду серед мужиків при помочи пшеничних зерен лишила ся, жила в устах коли не всего люду, то певних шляхетсько-панських верстов і пришилювала ся в протягу часу до ріжних осіб: раз до Сікорського, а там і до Шевченка. Що Сахер не висав собі сеї легенди з пальця, доказує факт єї житя на придніпровій Україні серед ті ж польської шляхти, серед котрої вона мусіла повстати у Галичині значно вчаснійше. Що Сахер, хоч видав свою книжку в 1863, не зачерпнув отсю легенду з паряжеського польського журналу, се доказує не тільки те, що покинувши Львів в р. 1849 він на становищі директора поліції в Празі а відтак в Грацу мусів геть відбити ся від польського письменства; ще ліпшим доказом є саме его оповіданє, таке недолadne та попутанє в порівнаню з польською версією. Коли б Сахер був знав статью „O obecnyim stosunku Ukrainy do Polski“, то без найменшого

сумніву був би свому оповіданню, а властиво притчи вложеній в уста Сікорського надав натуральнішу, логічнішу подобу.

Та коли Сахерове оповідане не є ані видумане ним самим, ані взяте з польської брошури 1859 року, то лишаєся тільки одна можливість, що він справді виніс его з Галичини, де мусів чути его ще перед 1848 роком. Що могло дати привід до сформування такої легенди в тодішній Галичині?

Невдале повстанє в 1846 року попереджене було довгим рядом конспірацій, тайних товариств і агітацій, котрі кұпили ся головню в більших містах Галичини, в Кракові, тоді ще „вільній республіці“, Львові, Тарнові, Черемислі, а від часу до часу пускали парості широко по всім краю. Конспірації ті почивають ся майже в сам момент упадку повстаня польського в Варшаві 1831 р., оживлюють ся особливо в рр. 1833—38. В тім році і слідуючих уряд арештує масу людей, розпочиває великий політичний процес, котрий в р. 1841 кінчить ся засудженєм 40 людей на смерть. Цісар уласкавив тих засуджених; тільки деякі з них пішли до тяжкої вязниці в Куфштайн та Шпільбергу. Від тоді аж до приїзду Т. Вишньовського та Едварда Дембовського (1843) було тихо; з приїздом тих двох емісарів розпочалась нова агітація, що закінчила ся катастрофою 21—25 февр 1846 р.

В цілій тій 15-літній підземній роботі, котрої всі нитки і пружини помімо богацтва матеріалів ще далеко не так вияснені як слід, ішли поруч себе дві течії, то мішаючись разом, то одна одну перемагаючи; течія польсько-патріотична і соціально-революційна. З одного боку в конспіраціях брали участь такі люди, котрим уже тоді, помімо їх молодого віку, могло ходити тільки о відбудованє Польщі, хоч би і зреформованої в демократичнім дусі, люди як Грохольський, Земялковський, Смолька, Гуґон Вишньовський, далекі від думок про соціальный переворот, навіть від думки про надто близьке братанє з простим народом; з другого боку входили до тих товариств і конспірацій і люди іншого крою, як Гоциньський, Малиновський, Ценглевич, Госляр і др. — горячі патріоти польські, та при тім революціонери, котрі в шляхті бачили головну заваду до відбудованя Польщі, надіялись того відбудованя тільки через простий люд, і щоб порушити той люд, готові були посвятити шляхту і її інтереси. Знесене панщини було загальним окляком усіх тих тайних товариств та конспірацій, та коли патріоти дебатували про сю справу академічно і старали ся виміркувати такий спосіб знесеня панщини, щоб і вовк був ситий і коза ціла, то революціонери йшли зі своїми думками просто між люд, освідомлювали его про его кривди, вказували ему вихід з неї в усуненю шляхти, панів і Німців. Ось деякі факти того рода, виняті з книги М. Сая. В р. 1838 відкрито в Черемислі агітацію, ведену між учениками гімназіальними та клериками лат. дух. семінарії. Агітатор Йосиф Ляковський хотів оснувати там товариство, котре мало б на меті позискати для повстаня мужиків, що становлять більшість людности і підбунтувати їх не тільки против уряду, але також против поміщиків, котрі не поділяють поглядів звязку і не хочуть увільнити своїх підданих (стор. 67). В Рудці, бохенського пов. державець Феліціан Болевський підчас посту 1836 р.

говорив двом мужикам: „Сумно то, що ви як худоба в ярмі мусите працювати, що один має пів світа, а другий не має нічого, що царь каже вивозити з краю сіль і вовну. Але вже 20.000 Поляків є наготові, щоб край увільнити. Тоді ніхто не буде робити панщини, а кождий буде працювати для себе“ (стор. 68). Лат. парох в Радаві Гнат Зелінський в день св. Валентина 1837 р. мав казанє, в котрім малював ярко горе мужиків, тягарі податкові, побір рекрутів і відбуване панщини і кінчив визнанєм: „Скиньте ярмо, порвіть кайдани і встаньте на волю!“ (стор. 70) Д. 5. дек. 1837 підчас ревізії у Юліана Горошкевича найдечо апарат літографічний; на плиті був рисунок: чотири галицькі мужики з ріжних околиць узброєні в коси, а під тим рисунком вірші в руській мові такого змісту: „Доля мужика, яку єму готують царь і поміщик, се голод і неволя. Весь свій вік працює мужик кроваво з усеї сили, а прецінь мусят терпіти голод. Ёго тіло покрите лахами, а за то царь і пани вбирають ся в золото, як коли б чоловік не був чоловікови рівний. Але вже з хмарою прилетів огнистий орел до всіх народів, щоб їх сповістити, що огонь і смерть упадуть на царя і на панів. Готуйте коси, бо близький кінець неволі, близький час, коли будете працювати тільки для себе, а не для своїх ворогів.“ Сі вірші уложив сам Горошкевич і відлітографував на замовленє емісарія Кульчинського 72 примірники, щоб їх роздати мужикам. Крім сеї пісні він укладав і інші в тім роді, а Кульчинський їх розширював (стор. 70).

Та найінтересніша для нас з того погляду була діяльність Каспра Цєглевича і ми при тій фігурі зупинимось троха довше.*) Каспер Цєглевич походив з убогої польської шляхетської сімї, родив ся 6 янв. 1807 в Городенці, кінчив гімназію в Самборі а потім у Львові у Домініканів, а опісля перейшовши на університеті львівським дволітній (обовязковий для всіх слухачів) курс філософії (рівнозначний з нинішніми семою і осьмою клясами гімн.) віддав ся студіям права, котрі й скінчив літом 1830 р. Прямо з університету він пішов на практику судову до Самбора, відки ще того самого року его перенесено до Старого Міста. Коли в падолисті 1830 р. вибухло в Варшаві польське повстанє. Цєглевич в маю 1831 через Кольбушову перебрав ся за Вислу, що становила там австрійську границу і в Варшаві вступив до кінної артилерії. По упадку повстаня wraz з недобитками корпуса Рожницького прийшов до Великого князівства Краківського, де его інтерновано. Позаяк тих повстанців, котрі признали ся, що походять з Галичини, відставляно шупасом до місця їх приналежности (в тім самім корпусі був і пізнійший історик Август Бельовський), Цєглевич сказав, що він конгресовяк. Ёго держали в арешті чекаючи на російський конвой, але Цєглевич сам не хотів чекати і при помочи Юліана Горошкевича, перебраний в хлопську сорочку і полотнянку втік з під варти. Ёму удало ся перед урядом зовсім затаїти свою воєнну екскурсію і опять вернути

*. Дані виймаємо з его біографії, друкованої в „Gazecie Narodowej“ 1886, N. 227—233 (Kasper Cieglewicz, żywot, prace i cierpienia), доповнюючи їх оповіданєм М. Сая.

на судову практику в Старім Місті. В р. 1834 волинський емігрант Гнат Кульчинський, з котрим Ценгл. познайомився в Рішнєві, захопив його писати пісні для людю. „U nas lud jest ruski — говорив Кульчинський, — a więc dlań trzeba ruskiej poezji. prostej, przystępnej dla rojësia gminnego“. Ценглевич оповідає о собі, що вродивши ся на Руси знав добре руську мову; вірші его писані по руськи зовсім того не potwierджують. Написав він їх не багато. „Против панщини — пише в своїй автобіографії — написав я руською мовою пісні: „Затужім“, „Рекругка“, „Вандрівчий“, „Молитва“, „Czerwon-Kohut“, а надто прозою по руськи „Інструкція для вчителів народа руського“, також против панщини“ Список сей в узякім разі не повний. В альманасу „Nowocześnie demokratyczny, rok drugi, 1843 Paruż“, стор 298—304 надруковано три вірші Ценглевича, а між ними є два не згадані в повнішій списку. Ті вірші, се „Затужім“, „Знайте біду вашу“ і „Косарі“.

Надто з устної передачі звісні мні вірші „Далі, братя, в руки коси!“ і „Доки Німець псами йїхав“, а в „Зорі“ 1886 р. надрукував я в автографу Ц — ча его любовний віршик руський: „Неси мене, дуй конику, чотирма вітрами!“ Надрукована тамже (також з устної передачі) під іменем Ц — ча пісенька „Орав мужик край дороги“ (парафраза пісні народної, з антипольським вістрем) певно не его роботи. Автор его життєпису в „Gaz. Narodowej“ так пише о тих віршах: „Многі тямлять тільки вражине того вогню, тої непоборимої сили, з якою Ценглевичеві вірші тягли уяву і духа до новочасних, скрайних ідей. Не були то діла штуки і не для нестощів форми писав йїх автор; він радше кидав йїх як революційні маніфести, як громи на утиски могутих, підбурюючи до бунту против неволі політичної і суспільної. Поет не входив у жадні компроміси, не зважав чутливо ніяких „народових“ властивостів“, що чесно понятим патріархалізмом лагодили неволю і гнет людю *); малював зло яркими фарбами, пересадно, не тільки як зло, але як дивовижне, огидливе, і не бачив нічого крім брутальної сили для зломаня насиля“. Та ми замість дальших характеристик наведемо вивривки з тих віршів — нехай читач сам собі з них виробляє понятє про мсву і характер поезії Ценглевича.

В пісні п. з. „Затужім“ читаємо:

Ой роле ж бідна, кєрвавизно моя, чому ти не моєю?
 За тебе роблю, за тебе плачу, не зову тя своєю.
 Панський лап щодень, тебе що тиждень гірким потом зливаю,
 За тебе що рік, за тебе весь вік як віл в ярмо впрегаю.
 За тебе мій отець, я ще молодець, за тебе-сь ми мучили,
 За тебе мій дід, за тебе мій прадід як воли все робили.
 І я тягну як віл що но маю сил, — ані тя відробити!
 І подушне даю і плачу що маю, ані тя відкупити.
 Ой пане ж мій пане, коли ж того стане, колиж тому годі?
 Пусти нас з панщини, пусти нас з данини, пусти нас в свободі!

*) Про сей патріархалізм читай статю д. Занєвича.

Тверді каміні на зимній ріні тай сльозами пітвіють;
 І скали звердії, і скали зимнії здроями сльози лют.
 А ти, то паня! чоловік як я, а нищо тя не взрушит!
 Ти так матір мав, ти так груди ссав, — сльоза тебе не скрушит!
 Піт ся виливає, тіло розпадає аж до крови живої;
 Від нужди нашої, від муки гіркої не змякнут груди твої.
 Панок люльку курив, чоло захмурив. „Що ви хочете, хами?
 З вашої панщини, з вашої дангени ділю ся з цісарями.“
 Що пан не зідре, цісар забере нам сиротам бідньким.
 Пани з нас кафтани, цісари сорочки друт з добитком ціленьким.

Пропускаємо далі уступ про рекрутчину, а подаємо тільки закінчене сеї вірші, котре особливо в східній Галичині, де пан а Поляк в розумію люду — сіноніми, мусіло робити троха чудне вражінє:

Ви сьте, Поляки, нашіі свояки, били ся з цісарями;
 Ой ви ся били, щобьсьмо віджили, стали ся вам братами.
 Ви нас од панів, ви від цісарів хотіли сте відбити,
 Ви то панщину, ви здераниву хотілисте згубити.

Вірша „Знайте біду вашу“ написана складом коломийки :

Коби бути зазулицев, до вас бим, братоньки,
 Крилми всюда від хатоньки летів до хатоньки.
 Під віконцем на вербі бим сів, жалібно кував,
 Вашу нужду як день так ніч ревно виплакував.
 Кобим в ночи був місяцьом, проміньми в тихонці
 До ваших бим бідних стунав хат через віконці;
 Став бим вашу нужду в ухо через сон шептати,
 І проміньми груди ваших дітей опасати.
 У снах бим їх учив, щоб вже у колісці сами
 Заплакали над собою в біді і над вами.
 Кобим соньцем був яроньким, промінєм тепленьким
 До серденька вам стрелив бим, там ся перебив бим;
 І плачем бим голубиним заводив в сердонька,
 Як над мертвов матерью заводжує донька.
 Коби бути вашим тінем, ніс бим вам у сліди,
 Ніс бим всюда перед вами образ вашої біді.
 А тот образ так кєрвавий, як Христос розпятий,
 Що на крижу мусів гірко за людей вмєрати.
 Кобим був ваш ангел сторож, вам бим розум зливав,
 Щосьте люде, не худоба, у снах бим вам співав.
 Вам встаючим, лягаючим, небєс голосами
 Співав, щосьте сини божі, ангелів братами.
 Дня кожного і години і кожної хвили
 Вам казав бим, щосьте громи нещастє си знадили.

Що властиво значить ся остатня стрічка, я не розумію. Може ті „громи нещастя“, котрі показані в пісні „Косарі“, що мала співати ся на нуту Падуrowого „Гей козаче в імя бога!“ На сю нуту уложений був також Шашкевичів „Болеслав під Галичем“ і друга вірша Цяглевича „Далій, братя, в руки коси!“ Ось ті „Косарі“.

Загорів світ. Миру! Миру! На чарняву ручу час!
Дзвін посмертний царів, панів застогнає вічний раз.
Хто від землі локоть взріє — до кіє! до кіє! до кіє!

Задудніють степи, гори від вільности голоса;
Меч і огонь на ворогів, громи скличем в небеса.
Миру, встань, до щастя-сь взріє! До кіє! до кіє! до кіє!

Нехай вічне пропаде, хто нам пута уковав,
Хто нам працю і доробок аж до тіла рабував!
Нуж скатіну в огня етіє! До кіє! до кіє! до кіє!

Де невинних лялись слъози, ріки юхи потечут,
Де бряжчали наші пута, спієи, коси забряжчут,
Світ закріє стали ліє. До кіє! до кіє! до кіє!

Годі більше панувати, кого мечом досягнем,
Кому німсту за неволю, косу в груди заженем.
Далій, миру! Ворог біє помертвіє з блиєку кіє.

Він в свободі з хлостов в руці тебе, миру, забував,
Бось сам долю, вільність свою щастю єго дарував.
Нуж скатіну в огня етіє! До кіє! до кіє! до кіє!

Гурра, миру! Синє небо голоє щастя розібє!
Гори, степи задудніють, пекло страхом завіє!
Вільним будеш правом кіє! До кіє! до кіє! до кіє!

Що ті кроваві поклики не найшли відгомону серед руського люду, сему причиною не була певно та безвладність та консервативність руського мужика, про котру говорить біограф Ц—ча, а швидше те, що вірші Ц—ча для мужика мусіли бути задля своєї дико-мішаної мови і фразеології зовсім темні, а поклик „до кіє!“ не будив у нас ніяких косинерських традицій, а радше виглядав на невинне „а кіш! а кіш! а кіш!“ Що се справді так, на се маємо доказ: ані одна з висше наведених пісень не перейшла в уста нашого люду; ба навіть та публіка, в котрій вони колись були популярні, заховала в памяти тільки „Косарів“, тай то в устній традиції значно перероблених. Найпопулярнішою ще (звісно, також не серед мужиків) стала ся єго пісенька „Далій, братя“, з котрої тут також наведемо деякі куплети:

Далій, брата, в руки коси!
 Лях нам красний приклад дав.
 Вже вольности брятат голоси —
 Довго Русин, довго снів!
 Далій, хлопці, на врага!
 Гурра-га! Гурра-га!

Ми ся цілий день мозолим,
 Ти податки від нас дреш;
 Лиш як ми тя ту підгелім,
 То плюгавий Німче вздреш.
 Далій хлопці і т. д.

Руська земля наша мати,
 А наш отець со небес;
 Всі Славяне суть нам брати,
 Тільки Німець то є пес.
 Далій хлопці і т. д.

Не забереш нас в рекрути,
 Не поженеш в чужий край,
 Бо ми вмієм коси кути, —
 Утікай же, утікай!
 Далій хлопці і т. д.

Лях нам хоче братом бути,
 З Ляхом, брата, з Ляхом враз!
 А не буде навіть чути,
 Що пси Німці були в нас.
 Далій хлопці і т. д.

Найцікавіше в тій пісні місце, де покликає ся до слов'янського почуття Русинів. Як на іронію власне сей куплет увійшов у склад руської, кроваво-антипольської пісні, котру в 1846 році в часі різні хтось зложив і розширював між людом руським в сяніцькім повіті (про се гляди мою статю в Колчярівській збірці).

Пропускаємо інші пісні Ценглевича, що не відносять ся до его антипанської і антинімецької проповіді. „Кожда з тих пісень — каже справедливо его біограф, — була в тих часах готовою зрадою державною. Про їх друковане не могло бути ані мови, та вони ходили по краю в численних відписах. Горячі патріотки переписували їх по ночах, дрібненьким письмом, воронячими перами, на малих карточках, що би їх як найлегше перевозити в сховках. Многі замість зрадливого паперу повірювали їх нехвибній памяти, і таким способом вони шрили ся в тодішніх патріотичних кружках.“

Про дальшу долю Ценглевича скажемо коротко. Відбувши в Старім Місті практику судово-цивільну він перейшов до Самбора на практику судово-кримінальну і був там 1833 — 34. Там впли-

вав на молодіж гімназiальну в дусi своїх тодiшнiх поглядiв. Коли 1834 вийшав до Львова, молодiж та пiд проводом Михайла Попеля утворила революцiйний звязок. Хлопцiв поарестовано в р. 1837, а з ними i Ц-ча та Ц-ч здужав, опiять при помочи Горошкевича, втекти з полiцiйного арешту. „Jako pieśniarz czerwono-ruski“ вiн пiшов тепер мiж людi вештав ся майже цiлий рiк по краю. Дуже жаль, що про сю свою вандрiвку в своїй автобiографiї вiн не згадує а нi слова. Видно, що его дiяльнiсть мiж людом зовсiм не пiдходила пiд его пiзнiйшi польсько-патрiотичнi а навiть шовiністичнi погляди, що панують в тiй автобiографiї. Зловлений 30 дек. 1838 вiн був засуджений на 20 лiт тюрми в крiпостi i вийшов на волю аж в р. 1848. Разом з польськими делегатами був на зiїзді словянським у Празi, де завзято виступив проти Русинiв. В тiм році вiн опублiкував цiлий ряд вiршiв i статей пiд псевдонiмами „Baltazar Szczucki“, „Iwan Kaweckyj, kowal z Tomaszca“, „Pielgrzym Bazyli“. Розбiр усiх тих творiв не входить у програму сеї статi. Вiд 1848 р. щез Ц-ч зовсiм з поля публiчного житя. Вмер в сент. 1886 р.

Ми навмисно лишили на боцi ще один твiр Ц-ча, а iменно его „Инструкцiю для вчителiв руського народа“, написану по руськи, прозою i також против панщини. Сам Ц-ч в своїй автобiографiї нiчого не говорить про вi вiдмiст; послухаймо, що про неї пише Саля (стор. 71—72). „При арестованю Ц-ча в Деревлянах пов. золочiвського найдено при нiм дуже вже зужитий зшиток, що мiстив „Инструкцiю для вчителiв руського народа“, написану по руськи, в своїй родi майстерно; в нiй були вказанi способи, як треба звiльна доводити руських мужикiв до ненависти против цiсаря, дiдичiв i духовенства. Що пропагандисти демократичної науки особливо старали ся пiдкопати довіре руського народа до духовенства i малювати те духовенство jako знаряди неволi, плаченi цiсарем, се був цiкавий знак того, що серед руського духовенства, котре доси в революцiйних заходах брало участь на рiвнi з лагiнським, вiд недавна мусiв наступити зворот, що побудив гнiв демократичних верховодiв. Ценглевич звичайно цiлими днями i ночами пробував серед мужикiв в Деревлянах i околицi; его любили як приятеля народа; до краюої президiї приходили доноси, де описувано его дар переконуваня мужикiв, котрий мав бути такий сильний, що поривав i найрозважнiйших“.*) В прочiм „Инструкцiя“ Ц-ча сильно ходила по руках. Полiцiя найшла вi у Львовi у нащорця сторожi фiнансової Станiслава Цимборського, котрий дiстав вi від свого колишнього товариша шкiльного Алоїзiя Доманського. Цимборський признав ся, що читав вi кiлькам стражинкам, скопiював вi i екземплярi дав стрiльцям граничним Мараморошу i Гергеру. Стрiлець граничний Стоковський одержав сю iнструкцiю безпосередно вiд Доманського. В iюлi 1839 найдено сю iнструкцiю мiж iншими революцiйними письмами у Генрика Губiцького, сина помiщика з Наквашi (здаєть ся, що Ценглевич влюбив ся був у сестру того Губiцького); Губiцький сказав, що бiльшу часть тих письм дiстав вiд емісарiя Мочульського.

*) В сiм мiсцi д. Саля троха фантазує. Як би були прийшли такi доноси, то полiцiя певно була б арештувала Ц-ча, котрий впрочiм пробував у Деревлянах jako ковальський челядник i працював у кузнi.

Дивна річ, що по мимо такої популярности ся „Інструкція“ Ц-ча дося полишила ся зовсім незвісною всім тим, що писали про ті часи. А прецінь текст єї був би важним документом для зрозуміння психології тих часів, для виясненя тих способів, якими тодішні пропагандісти бажали піддвигнути люд, тай ще, nota bene, пропагандісти польські — руський люд. Міні здає ся, що я віднайшов ту Інструкцію. Є се рукопис без титулової картки, зложений з 42 карток малесенького формату, в шкіряній оправі, похожий на той, котрий Шевченко носив за холявою, писаний гарним почерком, дрібним письмом і польськими буквами, а підписаний датою „Lwów, 21 lipca 1840“. Коли б се значило, що книжочка ся тоді була скомпонована, то, звісно, се промовляло би рішучо проти авторства Цєнглевича. Але правдоподібно є се дата переписаня книжечки. Сам текст, уложений ломаною русько-польською мовою і бундючним, ніби біблійним стилем, дуже нагадує мову і стиль віршів Цєнглевича. Рукопис находить ся в бібліотеці Осєолінських N. 2972 і помічений в інвентарі назвою „Listy ruskie“.

Не прості се листи! Зміст рукопису становлять 5 уступів названих листами; по інтенції автора се „листи до миру, до людей від віку тяжко працюючих і гнетених неволею царів і панів.“ Перший лист починає ся ось так: „Приятелі! Був-ем в миру, бачив-ем єго, як би велколюда слабою ниткою спутаного, а котрий хтів бути вільним. Хтів бути накарьбоним, а не чув в собі сили до зірваня слабої нитки, котра го ввзала. Бачив-ем того велколюда учуняного, алеж на єго очі закиняно чорву повлоку, щоби не бачив, де їти має і що робити. На остаток, як мимо заслони глянув і уздрів промінь світла, так довго перед очима єго заслоняний, пішов на вандрівку. Алеж дороги не був свідомий, питав ся про тє ідучих, куда би міг зайти до щастя і вільности?“ В тій вандрівці здібав короля, котрий завів єго в неволю, опутав, а після невдалої проби велколюда“, щоб отрясти кайдани, король wraz зі своїми слугами-панами закував єго в кайдани і вкинув до темного льоху. Лист 2. Автор бачучи се вибирає ся в дорогу, щоб шукати помочи і поради для „велколюда“. Іде насамперед до панів, та ті, звісно, відправляють єго ні з чим. Лист 3. Автор удає ся до попів і просить їх: „Ратуйте мир, бо є в неволі, і здоптані права, які їм Христос дав. Ходіт зі мною до крат вінзіня (sic!), зломемо завори, а мур неволі в груз рознесемо.“ Але попи зовсім не те сказали, чого автор надіяв ся. „Права наука Христа — сказали вони — то давні дії. Ми визнаємо нині права костела, которі нам наказуют слухати короля, панів і пани римського. Тії платят нам і тим продалисьмо правду, а від них дісталисьмо фалш і добрий бит“ і т. д. Лист 4. Автор іде між вояків і порушує декого з них, але їх було мало. Лист 5. Тільки під мужицькими хатами автор находить щирю гостинність і співчутє для своєї думки — увільнити „велколюда“. По сих листах слідує далеко довше виясненє їх аллегоричного значіня. Автор широко і з погляду історичного невірно вияснює початок народньої неволі, а далі так каже про себе: „Братя! бачете з другого листу, що сут люди в нашім краю, суть то Ляхи, що працюют для того (народнього) щастя. Маймо надію! Але кількох, кількавастох того не зробіт, тільки мусят до себе

прибирати більше. Єден з них, котрий написав тих 5 листів, шукав по світі пощивих людей, а там довідалисьмо ся, звідки можна мати надію". Надіючи ся з часом в цілости опублікувати сей цікавий твір польсько-руської пропаганди, ми не будемо подавати єго дальшого розбору, а тільки приведемо єго закінченє, котре чень пояснить отсю придовгу дігресію, яку ми зробили від легенди про пропаганду соціальної революції при помочи зерен на поле історії галицько-польських конспірацій.

"Виставмо собі тільки цара на троні, а в коло него міністри, князі, урядники і гиншій слуги, которі запродали правду, і шлігуни і некоторій пани, слуги і приятели царскі, а докола всіх ми братя, ми мир! ми люде угнетеній! з приятелями, братами, апостолами нашими. Як бисьмо всі крикнули: до меча! до коси! і до ножа! як бисьмо ся всі стиснули до куни, що би ім там було в середині? О братя! ми страшнійшій як саме пекло! Трасет ся цар перед нашою силою. Алеж тихо! Ще раз упоминаю: прийдут до вас люде, може і знакоміті ваші, будут вас научати і читати слова мої. Вірте ім, научайте дальше знакомих, а коли ударит година, станут всі, що воювали для вільности нашої. Крикнем: Преч неволя царская і паньская! і підемо за людьми, которі нам вказуют дорогу до щастя і вільности. Господе допомагай! Аминь."

Можемо сміло сказати що се остатнє слово польської соціально-революційної пропаганди, найдальша границя, до якої вона дійшла. Та заравом чи не пригадає ся фантастична картина того викладу пшеничної аллегорії, котрий ми стрічали вложеній в уста Шевченка? Концепція та самісінька: на верху царь, понизше него міністри, далі пани і слуги, а геть в низу мир спертими лавами Картина готова, лишаєсь тільки єї зробити наглядною яким небудь способом. Чи хто справді робив се при помочи зерен пшениці, чи тільки устний переказ під вражінем отсих слів Ценглевичевої Інструкції скомпонував таке укладанє зернят, се питає, на котре я, судячи по суперечностях, які є в ріжних варіантах сеї легенди, склоняв ся б дати радше негатівну, ніж потверджуючу відповідь. В усякім разі се здає ся міні певним, що батьком літературного первозору сеї легенди є Ценглевич, котрий таким способом, при помочи устної єї вандрівки, несподівано і досить дивоглядно входить у звязь з польськими поглядами на Шевченка.

Та чи справді ся звязь така несподівана та дивоглядна? Ценглевич і Шевченко! Польський шляхтич, що кличе руського мужика до кіс, до кровавої пімсти за свої кривди, до брутальної різні і руйнованя, не вказуючи єму при тім крім туманного „щастя“ („миру, встань, для щастя-сь зріє!“) ніякого ясного ідеалу, та все таки в серці маючи ту надію, що з кровавих руїн, з хаосу справленого вибухом якісь чудодії „Ляхи“ зможуть якимось таємничим способом збудувати нову Польщу на руській землі — і український крєпак, що на своїх плечах переніс увесь тягар тої доживаючої неволі і з під того тягару здужав проредри ся до ясного світла науки та свободи духової, котрий „голову схопивши в руки дивував ся, чому не йде апостол правди і науки“ для єго рідного народа, котрий хоча й розказував про кроваві

події цімети народної, руйн та пожарів, то все таки ані на хвилю не забував, що се „батьки наші помилялись“ і остерігав вчків перед такими помилками! Що може бути спільного між такими двома появами і яке значіне може мати перенесене гайдамацько-руйнуючих ідей польського шляхтича на українського поета? Я думаю, що певну психологічну ідіосинкразію тут лехко виказати і зрозуміти.

В інтересній казці Віктора Гюго про Пекопена і Батільду находимо такий уступ. Лицарь Пекопен у своїй вандрівці по світі попадає в те місце, де чорт громадить усі грішні душі з цілого світа, щоби відтак, спакувавши їх у великий мішок з верблюдової шкури, завдати їх собі на плечі і махнути до пекла. Власне він навантажив отак свій мішок і взяв его на плечі, коли побачив Пекопена. Ему замануло ся дістати і его душу і він шепнув своему товаришеви, щоб незримо взяв каменюку і з гори пустив єї на лицаря. Та Пекопен, котрий удавав, що спить і чув сі слова, раптом схопив ся і вихопивши меч шшигонував ним чорта в плечі, а сам відскочив на бік. В тій хвили впав з гори величезний камінь, що мав убити Пекопена, і відбив чортови пятау — і від тоді чорт кривий на ногу. Та не досить того. Своім мечем лицарь продіравив чортівський міх і всі душі крізь ту діру пурхнули на волю, полишивши в місі всі свої гріхи. Ті гріхи, чорні як смола, силою натуральної атракції пристали до чорта і враз зі шкурою приросли до него на віки, -- і від тоді чорт ходить горбатий. Щось подібне стало ся й з отсею революційною легендою і Шевченком: чужий гріх силою натуральної атракції (мужницький поет мусить бути й демагогом!) првріс до него в понятю польських шляхтичів і патріотів.

Ми бачили, що пропаганда Ценглевича і ему подібних в тім часі зробила була велике вражіне серед польської шляхти. Що вражіне те не мусіло бути корисне, на се маємо деякі немаловажні докази. Сам Ценглевич у своїй автобіографії, писаній геть пізнійше, цілковито промовчує про ту пропаганду, а діяльність свою серед молодіжи силуєсь показати як патріотичну, польську. Та ми знаємо і з інших жерел, що тодішня шляхта добре розріжнювала патріотизм від пропаганди соціального перевороту в душі „Інструкції“ Ценглевича, через різню та пожари. Не довго перед катастрофою 1846 року Красінський остерігав польських пропагандистів:

Lecz nie nęcić polski lud,

By niósł szlachcie polskiej mord!

А шляхта галицька, поступаючи консеквентно, прямо кликала австрійську поліцію, щоб арестувала демократичних емісарів і не допускала їх до краю (Wiesiołowski, Wspomnienia z r. 1846. Lwów 1868, стор. 50). І сам Ценглевич швидко, мабуть ще в тюрмі і в кріпости, прийшов до розуміння, що така пропаганда різні та пожару до ніякої свободи, до ніякого щастя не доведе. В р. 1848 він являєсь уже основно виліченим із ідей своєї „Інструкції“ і з свого характеру „pieśniarza czerwono-ruskiego“. Від тепер він є тільки Поляком, польським патріотом, а коли ще раз вертає до справи руської, то тільки на те, щоб у брошурі подіктованій крайнім польським шовінізмом відмовити тій справі всякого права на істнованє. Его „Rzecz czerwono-ruska“

се правдивий арсенал найрізкішого зброю проти Русі: і лінгвістика і етнографія і історія і традиція і державне право і ніби-цивілізаційна місія — все тут порушено, щоб докзати, що Русь галицька то невідлучна часть Польщі і по за рамами Польщі не має ніякої рації істнованя. Руська мова для него не більше як „powiatowszczyzna“, котра може собі жити, але не може мати претензії до витвореня осібної літератури і освіти. Інтересно, як Ц-ч виражає ся в тій брошурі о своїй власній червоно-руській письменности. „Червонорущина не має літератури такої, яку має польщина, а має тільки пісні народні і пісеньки Падури. Вводити єї до шкіл значить опізнювати просвіту. Хто не знає, як то тяжко в руській повітовщині висказувати свої думки, нехай спитає мене, бо я в ній працював; а прецінь же легше в повітовщині написати пісеньку, ніж викладати якусь науку. Але чому ж я писав руською мовою пісьні і „вказівку (інструкцію) для вчителів руського народа“? Що до пісень, то я хотів писати людові пісеньки, котрі б прийняли ся в устах мого люду, а через те вплинути на єго духа. Має люд руський пісні народні; я хотів єму підсувати інші, писані в тім самім дусі; та дарма, я не осягнув ціли. Швидше поет здужає написати найвеличнійшу оду, ніж людову пісню. Я вважаю написане такої пісні за найвищий доказ поетичного майстерства. Так само й пісеньки Падури дуже гарні, а все таки не перейшли в люд, видно, що писані не зовсім в дусі пісень народніх. Вказівка писана по руськи на те, щоби вчитель (значить — пропагандист) зараз мав під рукою потрібні руські вирази (певно такі як „велколюд“, „вінзіне“, „криж“ і т. п.!) ширячи ідеї нашої будущини. Але я не писав нічого в тій цілі, щоби творити самостійну мову.“ (K. Cięglewicz, Rzecz Czerwonoruska 1848 roku, W drukarni Ossolińskich, стр. 2).

Лишаючи на боці те розумне слово, яке Ц—ч сказав про пісні народні, ми звернемо увагу тільки на ту скромність, з якою він говорить про свою „Інструкцію“. Вона мала ширити між руським людом „romyśły naszej przyszłości“! Дивно тільки, що він так пильно вистерігав ся сказати троха докладніше про єї зміст. Та ба, се єму було не на руку — не задля руської мови, котрою написана була „Інструкція“ (мова ся, як ми бачили, була страшенно підмішана полонізмами), а задля різунсько-гайдамацьких єї ідей. Виступаючи проти Русинів Ц—ч може бажав по трохи зреабілітувати себе в очах польської шляхти. І справді се єму удало ся. Він дістав місце в маєтку шляхетським і вмер на ласкавім хлібі у шляхтича. Але революційна легенда, що на основі єго інструкції витворила ся була ще перед 1840 роком, не загибла. Відірвавши ся від особи Ценглевича вона, можна сказати, літала в повітря, чіпаючи ся мов павутинне раз сего а раз того діяча. Єї прикладувано до Едварда Дембовського*), приложено до Фердінанда Чапліцького, мандатора з Горожани, а в кінці пришилено й до Шевченка. Се дає нам міру не талантів, не заслуг, не ідей тих людей, але міру

*) Я чув устно оповідане того рода, де обширно говорить ся про Дембовського, звісно, речі легендарні а не історичні. Щось подібного є і в оповіданю пані Ебнер-Ешенбах „Der Kreisphysikus“.

тої ненависти, з якою володарі придніпрянської України гляділи на крпака, одного з тих битих та неволених Грицьків, Кузьмів і Тарасів, котрий дійшовши до розуму і до слова взяв ся по своєму малювати козаччину, Січ і гайдамаччину. Такий чоловік в понятю польських шляхтичів міг мати тільки одну ціль — різати, міг мати тільки такі ідеали, які вони знали з Ценгелвичевої Інструкції і з его пісень. Такий чоловік мусів бути одним із тих фатальних „учителів народа руського“, про яких говорив Ц—ч, мусів поступати так, як такому вчителеві було слід — і маємо готову логічну і психологічну основу, на якій повинна була до Шевченка прилигнути польська революційна легенда. Впливом тої самої ненависти було й пізніше домагане маршалка та підмаршалка шляхти кіївської в р. 1861, щоб усі твори Шевченка і Куліша поконфіскувати і не допускати до рук народа. Excusez du peu! Про закони Ману тоді вже, розуміє ся, не було й мови. Тільки в яких 10 літ по похороні Шевченка і по похороні кріпацтва Поляки здобули ся на спокійніше і більше безсторонне оцінюванє Шевченка.

Іван Франко.

Про Румянцівський музей у Москві.

Ще торік здобув я листа од шан. Ів. Франка, де він мене просить написати до „Житя і Слова“ про Румянцівський музей, его історію, колекції, бібліотеку, рукописі і т. і. Десь певне в Галичині мало-хто навіть знає про існуванє Рум. музея, а на Україні знов мало-хто має про него докладні звістки (певно що виключаючи декільки вчених людей). Тим то я залюбки роблю те, чого бажав д. Франко. Тільки ж, як Румянцівський музей є багата скарбниця скарбів, тай, річ природна, не можна про все розказати в межах журнальної статті, то я оглядатиму тільки те, що просто стосуєть ся до України та до старо руської літератури. Хто б захтів довідати ся про все більш і докладніш, того я одсилаю ось до яких книжок:

1) Описание рукописей Румянцевскаго музеума — А. Х. Востокова. Петербург, 1842.

2) Отчетъ по московскому публичному музею, отъ времени основанія его до 1-го января 1864 года, представленный Н. В. Исаковымъ. Пет. 1864. Ст. 178.

3) Отчетъ Московскаго публичнаго и Румянцевскаго музея за 1865 годъ — генерала Левшина. Извлечено изъ „Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія“. Пет. 1866. Ст. 42.

4) Славяно-русскія рукописи В. М. Ундольскаго. Изданіе Московскаго Публичнаго и Румянцевскаго музеевъ. Москва. 1870. Ст. 64—467 (петіту).